

Массовая культура на рубеже 20–21 веков. Человек и его дискурс. Сборник научных трудов, под ред. Ю. А. Сорокина, М. Р. Желтухиной. Институт языкознания РАН, Москва 2003, 368 s.

„V současné době je více než kdy jindy aktuální formování společenského vědomí prostřednictvím jazyka, protože virtuální realita ovládá vědomí lidí a působí na ně především svou jazykovou složkou. Její zkoumání z hlediska lingvokognitivního, lingvopragmatického a lingvokulturologického, stejně jako uplatňování přístupů sociopsycholingvistických, je proto významnou součástí současné vědy o jazyce. V úvodu publikace se uvádí, že „na рубеji 20–21 веков массовая культура интегрирует людей в существующую систему общественных отношений, переключает их внимание с проблемного осмысления реальной жизни на зрелищное восприятие развлекательной массовой продукции... Данный сборник научных трудов отражает реальное состояние массовой культуры, массовой коммуникации и массового сознания на рубеже веков. В центре внимания находится языковая личность в ее модусах и отношениях.“ (s. 5).

Příspěvky sborníku (ruské a německé, jeden italský, některé pracující s anglickým jazykovým materiálem) jsou rozděleny do tří oddílů: 1. Личность в коммуникативном пространстве языка. 2. Типы дискурса в системе массовой коммуникации. 3. Теория и практика лингвистических исследований.

Do prvního, teoretického oddílu přispěli Ju. A. Sorokin, V. I. Karasik, V. I. Šachovskij a L. P. Krysin. Jejich stati poslouží jako obecnější úvod do zkoumané problematiky, využívají i nejnovější materiály a závěry zkoumání, jak je reprezentují nově vznikající v knize citované kandidátské a doktorské disertace. V následujících dvou oddílech jsou zařazeny práce dvaceti autorů. Pozornost je věnována nejrozličnějším typům diskursu: publicistickému, gastronomickému, astrologickému, uměleckému, mediálnímu, politickému a náboženskému (pořadí, v němž je uvádíme, není náhodné, souvisí s rozsahem a závažností statí).

Mohlo by se např. zdát, co zajímavého z hlediska jazykového zkoumání lze objevit v souvislosti s gastronomickým tématem? A. V. Oljanič, autor stati *Гастрономический дискурс в системе массовой коммуникации (семантико-семиотические характеристики)* (s. 167–200) nás však přesvědčuje, že jde o zajímavé a svým způsobem závažné sémantické pole, jehož strukturace je velmi složitá a z hlediska snahy proniknout do uspořádání jeho jazykových jednotek a jejich kategoriálních příznaků i poučná. Srov.: „Еда (пища) и связанный с ней дискурс представляет собой знаковую систему, в которой сконцентрированы „культурный капитал“, национальная самоидентификация, персональная идентификация и субъектное отношение (вкус), гендерные характеристики и характеристики социальные (классовые).“ (s. 168).

Ve vědomí člověka se svět od nejstarších dob dělí na kategorie *je k jídlu* a *není k jídlu*, ale s první souvisí i vše, co slouží k opatrování a úpravě potravy, kdysi třeba luky, šípy, ohniště, dnes vše související se zemědělstvím a potravinářským průmyslem, s jejich specializacemi i přílehlými oblastmi, jako je chemie, veterinární lékařství, ekologie, ale i reklama na potravinářské produkty apod. Každá z těchto oblastí zahrnuje tisíce znaků-termínů, uspořádaných na základě určitých kritérií v sémantická pole, jejichž zkoumání a popis jsou předmětem zájmu statí. Tak se např. uvádějí *знаки-дескрипторы, знаки-комментативы и результивы, знаки-пермиссивы, знаки-лимитаторы*, které spolu tvoří *директивные знаки-процессивы*, tj. znaky vztahující se k přípravě jídla. Pro nás

jako nenositelé ruského jazyka je poučná i prezentace minipolí, tak např. znaky-deskriptory zahrnují: a) nominací procesu přípravy potravin: *замораживание – размораживание, очистка, засолка, мытье, нарезка, разделывание, замешивание, просеивание*; b) nominací procesu přípravy jídla: *варка, обжарка, пассирование, тушение, кипение, соление, перчение, шинковка, раскатывание*; c) nominací podávání jídla: *гарнирование, подача, сервирование, украшение, раскладка*; d) predikáty přípravy potravin: *чистить, замораживать – размораживать, резать, засолить, мыть, разделять* atd.; e) predikáty přípravy jídla: *жарить, варить, кипятить, тушить, пассеровать, солить, перчить, добавлять, наливать, переливать, нашинковать, обдавать (кипятком), сушить, раскатывать, перевернуть*; f) predikáty prezentace jídla: *гарнировать, подавать, сервировать, украшать, раскладывать, наливать, разливать, накладывать, обносить*. Jako zvláštní skupina deskriptorů jsou vyděleny lingvistické znaky konzumace jídla. Nominace – neutrální: *еда, питание, завтрак, обед, ланч, ужин, банкет, трапеза*; emotivní: *пир, оргия, пьянка, пирушка, вечеринка, попойка*; predikáty – neutrální: *есть, поест, наесться, напиться, попробовать, отпить*; emotivní: *объесться, обожраться, нажраться, нализаться*. Samozřejmě jako všude tam, kde má badatel co do činění se sémantickou stránkou jazyka, je přístup k interpretaci do jisté míry subjektivní, ne všechna slova uvedená v jednom poli jsou stejně důležitá, frekventovaná, stylisticky rovnocenná atd. Přesto je však stát podnětným pokusem zmapovat jazykové ztvárnění jedné z neodmyslitelných stránek lidského bytí, na které se v průběhu lidských dějin zachytilo i mnoho kulturních významů, některých obecně lidských, jiných národně specifických, dalších souvisejících s geografickými poměry, bohatstvím či chudobou, ale i různými kulty (zákazy jíst určité potraviny, např. maso nebo některý jeho druh) atd. Statí jsme se podrobněji zabývali proto, aby si čtenář recenze mohl udělat představu, jak se v publikaci přistupuje k předmětu zkoumání, mnohdy netradičně a s využitím poznatků pohraničních disciplín. Jednu nevýhodu však s sebou uvedený přístup nese: snaha klasifikovat skupiny významů a pojmenovat tzv. „scénáře“, *фреймы* (z angl. *frame – rám, rámeček*) vede k vytváření desítek nových lingvistických termínů, někdy jen obtížně přehledných (příklady viz v textu posuzované statí).

Některé příspěvky publikace mají obecnější charakter, např. *Социальные факторы и публицистический дискурс* (I. A. Sternin), jiné jsou hodně úzce zaměřené, srov. *Тексты гороскопов как отражение социальных ценностей и норм* (Je. V. Babajeva) nebo *Стратегия переключения и смешения кода в устной речи русских, живущих в Италии* (M. Peroto).

Pro filology je zajímavý např. článek *Текстовая реминисценция как единица интертекстуальности* (M. A. Aleksejenko). Termín „reminiscence“ se uvádí jako člen synonymické řady (v širokém slova smyslu) *крылатые слова – текстовые вкрапления – цитата – скрытая цитата – аллюзия – чужое слово – мотив – прецедентный текст* atd. Člověk poznává svět většinou ne bezprostředně, ale prostřednictvím textů. Žádný nový text není tedy něčím izolovaným, ale tvořeným na základě lidské objektivní i subjektivní zkušenosti s již existujícími texty. Segmenty existujících textů, které lze „identifikovat“, jsou textovými reminiscencemi. Do textů hlavně uměleckých a publicistických jsou implantovány většinou vědomě (jako „další rozměr textu“, vyvolávající řadu asociací a nesoucí různé konotace), někdy však i podvědomě. Původní text může být do jisté míry transformován, aktualizován, uveden v nečekaných souvislostech a záleží jen

na zkušenosti, znalostech a vnímavosti adresáta textu, jestli z reminiscence vyteží všechny skryté významy, narážky a souvislosti.

I když výběr vědeckých statí v sborníku *Člověk a jeho diskurs* působí poněkud nahodile, velké tematické rozpětí, různost metodologických přístupů, verifikace na jazykovém materiálu řady jazyků jsou současně i určitou předností. Mapují současný stav bádání a dávají čtenáři možnost nahlédnout do lingvistických oblastí, které se teprve konstituují.

Zdeňka Trösterová

Okraj a střed v jazyce a literatuře. Sborník z mezinárodní konference, PF UJEP, katedra bohemistiky a slavistiky, Ústí nad Labem 2003, 504 str. (referát o lingvistické části)

V návaznosti na již vydané sborníky z mezinárodních konferencí pořádaných katedrou bohemistiky a slavistiky PF UJEP (*Cesty a cestování v jazyce a literatuře* 1995, *Žena – jazyk – literatura* 1996, *Jinakost, cizost v jazyce a literatuře* 1999, *Konec a začátek v jazyce a literatuře* 2001) jako zatím poslední vyšel sborník *Okraj a střed v jazyce a literatuře*. Obsahuje příspěvky, které zazněly na stejnojmenné konferenci pořádané v září 2002, jíž se zúčastnili bohemisté a slavisté z České republiky, Slovenska, Polska, Německa a Švédska přes nepřízeň živlů krátce po ničivých povodních, které se nevyhnuly ani Ústí nad Labem.

Sborník, z jmenovaných zatím nejobsáhlejší (504 str.), obsahuje stati zaměřené lingvisticky a literárněvědně. V našem příspěvku chceme věnovat pozornost lingvistické části. Filozofická problematika centra a periferie je v publikaci pojata ve své dialektičnosti a proměnlivosti, s vědomím, že jde spíše o pojmové pole s postupnými přechody od centra k periférii, s posuny v čase, takže fenomény dříve periferní se mohou přesouvat blíže k centru, popř. se stávat přímo centrální problematikou (úvod publikace upozorňuje, že je tomu tak zvláště v oblasti teorie vyučování). Bohemistika a slavistika, stejně jako všechny vědecké obory, se vyvíjí, má své priority dané dobou a vědeckým směřováním oboru, proto se ve sborníku objevují příspěvky věnované textové syntaxi, teorii komunikace, teorii spisovného jazyka a vzájemného vztahu jazykových různotvarů, kultuře řeči, stylistice a rétorice, problematice mluveného jazyka, problematice nazírané z pozice tzv. *gender studies* atd. Současně však řadu autorů zajímá i klasická problematika lexikologická, otázky vyučování jazyku, ať už mateřskému nebo cizímu. Je zastoupena i problematika diachronní a kulturně historická.

Sborník je uveden třemi obecněji pojatými statěmi – J. Krause, M. Čechové a M. Balowského. J. Kraus nazval svůj příspěvek *Střed a okraj vědeckého poznání jazyka*. Upozorňuje, že schopnost rozlišit centrální a periferní jevy předmětu zkoumání i stupeň ostrosti přechodu mezi nimi je nezbytným předpokladem každého poznávacího procesu, tedy i poznání jazyka – viz např. opozici *jazyk jako systém (systém systémů)* a *existence výjimek*, které jsou sice ze zorného úhlu systému periferní, ale fungování přirozeného jazyka se bez nich neobejde a z hlediska frekvence užití v textech mohou patřit k častým jevům. Proto autor zdůrazňuje, že „výjimky, aktualizace, přejímky z cizích jazyků, individuální prvky, poetismy, emocionální výrazy, vulgarismy aj. se mohou postupně